

ТАВАН ХОШУУ МАЛЫН ӨВЧНИЙ МОНГОЛ, ХЯТАД НЭР ТОМЬЁОНЫ ЯЛГААГ ШИНЖЛЭХ НЬ

Ө.Сургаалт³⁵

Хураангуй: Энэхүү судалгаагаар Монгол, Хятадын таван хошуу малын өвчний нэр томьёоны зэрэгцүүлэлд голлон анхаарч, галзуу өвчин, үхрийн галзуу, адууны хамуу зэрэг өвчний нэр томьёоны ялгааг гүнзгийрүүлэн шинжлэв.

Уран зохиолын шинжилгээ, хээрийн судалгааны тусламжтайгаар нэрийн ялгааны цаад хэл шинжлэл, соёл, танин мэдэхүй, түүхэн хүчин зүйлсийг илрүүлэх нь Монгол, Хятад хоёр орны малын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх талаар солилцоог эрчимжүүлж, мал эмнэлэг, соёл хоорондын солилцоо, мал аж ахуйн хамтын ажиллагаанд онолын дэмжлэг үзүүлэх зорилготой юм.

Түлхүүр үг: Галзуу өвчин, үхрийн галзуу, адууны хамуу, малын өвчний нэр томьёо

Удиртгал

Монгол, Хятад хоёр орон газарзүйн хувьд зэргэлдээ оршдог бөгөөд мал аж ахуй нь үндэсний эдийн засагт чухал байр суурийг эзэлдэг. Үхэр, адуу, тэмээ, хонь, ямаа гэсэн таван малыг үржүүлэх нь хоёр орны мал аж ахуйн салбарын гол бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Малын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх ажлыг үр дүнтэй явуулах нь мал аж ахуйн салбарын эрүүл хөгжлийг хангах гол үндэс, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх туршлага солилцох, шинжлэх ухааны судалгааны хамтын ажиллагаа явуулах тулганы чулуу нь өвчин эмгэгийн нэр томьёо юм. Гэвч Монгол, Хятад хоёр орны хэл соёл, түүх, танин мэдэхүйн хэв маягийн ялгаатай байдлаас шалтгаалан малын өвчлөлийн нэр томьёоны хувьд маш их ялгаатай байдаг. Малын өвчин, түүний дотор галзуу үхрийн өвчин, адууны хамуу зэрэг нийтлэг өвчний нэр томьёог ялган авч, тэдгээрийн ялгааг гүнзгийрүүлэн шинжлэх нь Монгол, Хятад хоёр орны мал аж ахуйн салбарын солилцоо хамтын ажиллагааг ахиулахад чухал ач холбогдолтой юм.

1. Монгол, Хятадын таван хошуу малын өвчний нэр томьёоны ялгаа

(1) Галзуу өвчинтэй холбоотой нэр томьёоны ялгаа

Хятад хэлэнд "галзуу өвчин" гэдэг нь вирус судлалын үүднээс тодорхой тодорхойлогддог бөгөөд халдварын гол зам нь амьтны хазалт бөгөөд зоонозын (хүн малд аль альд нь халддаг гэсэн утгатай) шинж чанартай байдаг. Энэ нэр томьёо нь орчин үеийн анагаах ухааны судалгаа, вирусийн талаарх ойлголтод үндэслэсэн болно. Галзуу өвчнийг монгол хэлээр илэрхийлэх нь бүс нутаг, зан заншлаасаа хамаарч өөр өөр байдаг. Тухайлбал, зарим нутагт уг үгийг шууд "галзуу нохойноос

³⁵ МУИС, докторант

үүдэлтэй өвчин" гэж бичсэн байдаг. Энэ хэллэг нь алив өвчнийг нэрийдэхдээ бодитоор ажиглах, шинж чанарыг тогтооход анхаарч, мөн чанараас нь нэрийг тодорхойлдог хэрэг юм. Хятад мал эмнэлгийн нэрийдэлд вирусийн мөн чанарыг үндэслэж нэрийдлийг тодорхойлох аргаас монгол өвчнийг нэрлэх нь өөр болохыг харуулж байна. Хятад хэлэнд "галзуу нохойн өвчин" (疯狗症), "галзуу өвчин" (狂犬病) гэдэг нь ижил утгатай бөгөөд хүмүүсийн дунд голчлон ярианы хэллэг болсон нь галзуу нохойноос үүдэлтэй энэ өвчний талаар жирийн ард түмний нийтлэг ойлголтыг илэрхийлдэг. Монгол хэлэнд үүнтэй төстэй ардын хэлц, тогтсон хэллэг нь илүү бүс нутгийн шинж чанартай байж болох бөгөөд галзуу нохойн зан үйлийн онцлогтой нягт холбоотой байж болно. Жишээлбэл, галзуу нохойны галзуу, түрэмгий зан авирыг дүрсэлсэн үгсийг өвчнийг илэрхийлэхэд ашигладаг. Энэ ялгаа нь хэл, соёлын хувьд ялгаатай өөр өөр үндэстний нэг өвчний талаарх ард түмнүүдийн ойлголт, илэрхийллийн олон янз байдлыг тусгаж байна.

(2) Галзуу үхрийн өвчинтэй холбоотой нэр томьёоны ялгаа

Хятад хэлэн дээрх "галзуу үхрийн өвчин" гэдэг нь товчлол бөгөөд албан ёсны бүхэл нэр нь "үхрийн хөвөн хэлбэрийн энцефалопати" юм. Энэ нэршил нь өвчний эмгэгийн шинж чанарын талаарх шинжлэх ухааны ойлголтоос үүдэлтэй. Энэ нь тархины эдэд хөвөн хэлбэрийн өөрчлөлтөөр тодорхойлогддог үхрийн төв мэдрэлийн тогтолцоонд өвчний дэвшилтэт гэмтлийг илрүүлсэн тул ийнхүү нэрлэжээ. "Галзуу үхрийн өвчин" гэсэн монгол нэр томьёо нь үхрийн гаднах хэвийн бус зан үйл, тархины гэмтэл хоёрын хоорондын уялдаа холбоог илүү чухалчилдаг. Тухайлбал, "Үхрийн галзуу байдал, тархины өвчин"-ийг тодорхойлох үүднээс энэхүү нэр томьёо бий болжээ. Монгол хэлэнд үхэр өвдсөн үед хэрхэн биеэ авч явах зан үйлийн илрэлийг анхаардаг бол хятад хэлэнд эмгэг судлалын шинж чанарт үндэслэн нэрлэдгээрээ ялгаатай байна.

(3) Адууны хамуутай холбоотой нэр томьёоны ялгаа

"Адууны хамуу" хэмээх хятад хэллэг нь хамууны хачгаас үүдэлтэй адууны арьсны өвчнийг хэлнэ. Энэ бол өвчний шалтгааныг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр ойлгож нэрлэсэн нэр томьёо юм. "Адууны хамуу" гэсэн монгол нэр томьёо нь адууны хамуу өвчний шинж тэмдгийн илрэл эсвэл орон нутгийн уламжлалт эмчилгээний аргуудаас үүдэлтэй байж болно. Тухайлбал, адууны хамуу өвчний улмаас арьс загатнах, үс унах зэрэг шинж тэмдгүүдийг онцлон тэмдэглэж, эсвэл адууны хамууг эмчлэхэд түгээмэл хэрэглэгддэг нутгийн ургамал, арга техник болон бусад эмчилгээний элементийг үндэслэн нэрлэсэн байдаг. Энэ нь мөн л өвчний шалтгаанд үндэслэсэн хятадын нэрлэх аргаас ялгаатай.

2. Монгол, Хятадын таван хошуу малын өвчний нэр томьёоны ялгаатай байгаагийн шалтгаан

(1) Хэлний бүтэц, шинж чанар

Хятад хэл нь Хятад-Төвд хэлний язгуурын хэлд багтдаг бөгөөд энгийн үг, энгийн үгээс нийлмэл үг бүтэх ёсны аргатай. Өвчний нэр томьёог нэрлэхдээ бид шинжлэх ухааны мэдлэгийг үнэн зөв илэрхийлэх хэрэгцээг хангахын тулд товч, үнэн зөв, өвчний үндсэн шинж чанарыг тусгасан үгийн санг ажиглах хандлагатай байдаг.

Монгол хэл нь алтайн язгуур хэлний овогт багтдаг бөгөөд үгийн сан нь залгамал хэлний шинж чанартай байдаг. Иймд, утгат нэгжүүдийг залгаж хавсаргах замаар дүрмийн баялаг утга, нэгжийн дотоод утга санааг шингээсэн үг үүсгэж утгыг бүрэн дүүрэн илэрхийлэх чадамжтай. Өвчний нэр томьёоны хувьд ажиглагдсан үзэгдэл, зан үйл болон бусад элементүүдийг тайлбарлах хэлбэрээр шингээн оруулах нь таниулах утгат нэр томьёог бүрдүүлэхэд хялбар болгодог гэж үзэх

боломжтой.

(2) Соёлын суурь ялгаа

Хятадын соёл урт удаан түүхтэй бөгөөд уламжлалт анагаах ухаан, орчин үеийн шинжлэх ухаан нь хоорондоо мэдлэгийг нэгтгэсэн байдаг. Малын эмнэл зүйн нэр томьёоны хувьд, малын өвчлөлийн тухайт уламжлалт анагаах ухаанаас өвчний макро түвшний ажиглалт (宏观观察), туршлагын хураангуйг өвлөж аваад зогсохгүй, орчин үеийн шинжлэх ухааны микро түвшний судалгааны (微观研究) аргуудыг хослуулсан нь өвчний нэр томьёог шинжлэх ухаанч, тогтолцоотой, стандартчилсан байдлаар оноодгийг харуулж байна. Монгол соёл нь мал аж ахуйтай нягт холбоотой бөгөөд малчид олон жилийн турш малаа хариулан бэлчээх хугацаанд малын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх арвин туршлага хуримтлуулсан байдаг. Малчдын малын өвчний талаарх ойлголт нь өдөр тутмын ажиглалт, үйлдэлд илүү тулгуурласан бөгөөд өвчний нэр томьёо нь амьдралын хүчтэй амт, бүс нутгийн соёлын онцлог шинж чанартай байдаг.

(3) Танин мэдэхүйн хэв маягийн ялгаа

Хятадын малын өвчлөлийн талаар судалгаа хийхдээ орчин үеийн шинжлэх ухааны тогтолцоо, дэвшилтэт туршилтын техник технологи, судалгааны аргад тулгуурлан вирус, бактери, эмгэг физиологи гэх мэт бичил харуурын түвшнээс өвчний мөн чанарыг гүнзгий судалж, дараа нь өвчнийг нэрлэж, тодорхой нэр томьёогоор ангилалд оруулдаг. Харин монгол оронд таван хошуу малын авир, байдал, гадаад орчны өөрчлөлт, хүчин зүйл зэрэг макро түвшний үзэгдлээс эхлээд зөн совингийн мэдрэмж, эмпирик дүгнэлтийг ашиглан хээрийн урт хугацааны ажиглалтаар өвчнийг голчлон ойлгодог.

(4) Хөгжлийн түүхэн хүчин зүйлс

Хятад улс малын өвчлөлийн судалгааны чиглэлээр олон жилийн түүхтэй, эртний мал эмнэлгийн сонгодог бүтээлээс эхлээд орчин үеийн шинжлэх ухааны судалгааны үр дүнд хүрч, нэр томьёо нь шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийн явцад тасралтгүй хөгжиж, олон улсын жишигт нийцсэн байна. Монгол мал эмнэлгийн түүхэн хөгжлийн явцад малын өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх талаар арвин мэдлэг хуримтлуулсан хэдий ч газар зүй, эдийн засаг, соёлын солилцоо болон бусад хүчин зүйлсийн хязгаарлагдмал байдлаас шалтгаалан өвчний нэр томьёоны хөгжил харьцангуй бие даасан шинжтэй байж, нэр томьёоны оноолтын хувьд түүнээс орон нутгийн малчдын туршлагад үндэслэн малын өвчний уламжлалт монгол хэллэгийг хадгалсан шинжтэй байна.

3. Монгол, Хятадын таван хошуу малын өвчний нэр томьёоны ялгааны нөлөө

(1) Эрдмийн солилцоонд үзүүлэх нөлөө

Нэр томьёоны ялгаатай байгаа нь Монгол, Хятад хоёр орны малын өвчлөлийн чиглэлээр эрдэм шинжилгээний солилцоо хийхэд ойлголтын тодорхой саад бэрхшээлтэй тулгардаг. Эрдэм шинжилгээний бага хурал, шинжлэх ухааны судалгааны хамтын ажиллагаа зэрэг үйл ажиллагаанд хоёр тал ижил өвчний нэр томьёоны талаар өөр өөр ойлголттой байж, нэрлэлт өөрөөс мэдээлэл буруу дамжиж, эрдэм шинжилгээний солилцооны үр нөлөө, шинжлэх ухааны судалгааны хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлэн хөгжүүлэхэд нөлөөлж болно. Тухайлбал, галзуу өвчний судалгааны үр дүнг солилцоходоо хоёр тал нэр томьёоны утга, тэмдэглэгээний талаар зөрүүтэй ойлголттой байвал нөгөө талын судалгааны чиглэл, дүгнэлтийг буруугаар ойлгож болно.

(2) Өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, хянах хамтын ажиллагаанд үзүүлэх нөлөө

Малын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх практикт нэр томьёоны ялгаа нь урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх арга хэмжээний талаар буруу мэдээлэл өгөх, урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх

боломжийг хойшлуулахад хүргэдэг. Тухайлбал, хил дамнасан малын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх хамтын ажиллагаанд “галзуу үхрийн өвчин” гэсэн нэр томьёоны ойлголтын зөрүү ялгаа гарсан тохиолдолд халдварт өвчний хяналт, оношилгооны стандарт, урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх стратегийг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд ялгаатай байдал үүсч, урьдчилан сэргийлэх, хянах ажлын уялдаа холбоо, үр дүнтэй байдалд шууд нөлөөлнө.

(3) Малыг худалдаанд үзүүлэх нөлөө

Монгол, Хятад улс мал аж ахуйн чиглэлээр байнга малын худалдаа хийдэг бөгөөд малын өвчний нэр томьёоны ялгаатай байгаа нь худалдааны эрсдэлийг нэмэгдүүлж болзошгүй юм. Мал, амьтны гаралтай түүхий эдийг импортлох, экспортлох явцад өвчний нэр томьёог харилцан адилгүй ойлгох нь хорио цээрийн стандартыг зөрчих, худалдааны маргаан үүсгэх, малын худалдааг жигдрүүлэхэд саад учруулна гэдгийг мэргэжилтнүүд онцолж байна. Тухайлбал, “БНХАУ-д адууны мах экспортлоход тавих шаардлагад, “Цэврүүт амтаст, адууны энцефаломиеолит, нийлүүлэлтийн өвчин, гүүний халдварт савны үрэвсэл, Японы энцефаломиеолит, су-ару, халдварт ренопемони, адууны халдварт артерит, хулгана яр...” зэрэг өвчин тусаагүй байх, мөн арьсны ямлуурын сорил сөрөг, цус багадах, боом өвчин сүүлийн 6 сард гараагүй, салмонель болон бусад халдварт өвчин үүсгэгчээр бохирдоогүй гэх шаардлага орсон байна. Энд дурдагдаж буй малын өвчний нэр томьёо, хятад нэр томьёоны тулгалтад албаны хүмүүс ажиллаж, ойлголтыг нэгтгэх ажил хийдэг ч, эдгээр хүмүүс мэргэжлийн нэр зүйч, эсвэл мал эмнэлгийн мэргэжлийн мэргэжилтнүүдтэй зөвлөлдөх зэрэг урьдчилсан бэлтгэл ажилд хугацаа зарцуулдаг байна.

4. Монгол, Хятадын таван хошуу малын өвчний нэр томьёоны ялгаатай тэмцэх стратеги

Малын эмнэл зүйн нэр томьёоны судлалд тулгамдаж буй асуудлыг адууны хамуу болон галзуу үхрийн өвчнөөр төлөөлүүлэн авч үзсэнээр дараах зөвлөмжийг дэвшүүлж байна.

(1) Нэр томьёоны стандартчиллын механизмыг бий болгох

Хоёр тал Монгол, Хятадын таван хошуу малын өвчний нэр томьёоны стандартчиллын хороог хамтран байгуулж, мал эмнэлэг, хэл шинжлэл зэрэг салбарын мэргэжилтнүүдийг зохион байгуулж, одоо байгаа өвчний нэр томьёог системтэйгээр ялгаж, харьцуулж, нэр томьёоны нэгдсэн стандартыг боловсруулах хэрэгтэй. Хоёр тал эрдэм шинжилгээний солилцоо, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, худалдааны үйл ажиллагаанд нэгдмэл, үнэн зөв нэр томьёог ашиглахын тулд өвчний нэр томьёо бүрийн тодорхойлолт, утга санаа, тэмдэглэгээг тодорхой болгоно.

(2) Соёл хоорондын боловсрол, сургалтыг бэхжүүлэх

Мал эмнэлгийн боловсрол, сургалтын тогтолцоонд соёл хоорондын боловсролын агуулгыг нэмж, Монгол, Хятадын малын өвчний нэр томьёоны харьцуулсан хичээлийг нээж, мал эмнэлгийн мэргэжилтнүүдэд хоёр талын соёлын болон малын өвчлөлийн нэршлийн ялгаа тэдгээрийн ард буй хэл шинжлэлийн хүчин зүйлсийг ойлгох боломжийг олгох хэрэгтэй. Үүний зэрэгцээ мал аж ахуй эрхлэгчдэд янз бүрийн хэл дээрх өвчний нэр томьёоны талаарх мэдлэг, ойлголтыг дээшлүүлэх, мэдээллийг үнэн зөв дамжуулахад дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор холбогдох сургалтуудыг явуулна.

(3) Эрдэм шинжилгээний болон урьдчилан сэргийлэх, хянах хамтын ажиллагаа, солилцоог дэмжих

Монгол, Хятад хоёр орны малын өвчлөлийн чиглэлээр эрдэм шинжилгээний семинар, урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх туршлага солилцох уулзалт, бусад үйл ажиллагаа явуулах замаар хамтын ажиллагаагаа бэхжүүлнэ. Харилцааны явцад хоёр тал бие биеийнхээ нэр томьёоны системийн талаарх ойлголтыг сайжруулахын тулд өвчний нэр томьёоны харилцан яриа, тайлбарт анхаарлаа хандуулж хамтарсан шинжлэх ухааны судалгааны төслүүдэд судалгааны явцад үнэн зөв мэдээллийг баталгаажуулахын тулд нэр томьёоны хэрэглээний стандартыг хамтран боловсруулна.

Дүгнэж үзэхэд, Монгол-Хятадын хооронд галзуу үхрийн өвчин, адууны хамуу өвчний нэр томьёоны хувьд ихээхэн ялгаатай байгаа нь хэл, соёл, танин мэдэхүй, түүх зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаална. Нэр томьёоны ялгаатай байдал нь хоёр орны эрдэм шинжилгээний солилцоо, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх хамтын ажиллагаа, малын худалдаа зэрэгт тодорхой нөлөө үзүүлж байна.

Нэр томьёоны стандартчиллын механизмыг бий болгож, соёл хоорондын боловсрол, сургалтыг бэхжүүлж, эрдэм шинжилгээний болон урьдчилан сэргийлэх, хянах хамтын ажиллагаа, солилцоог ахиулснаар бид эдгээр ялгааг үр дүнтэй зохицуулж, Монгол, Хятад хоёр орны мал аж ахуйн харилцаа хамтын ажиллагааг гүнзгийрүүлэн, хамтын хөгжлийг ахиулж чадна. Цаашид хоёр талын солилцоо гүнзгийрэхийн хэрээр нэр томьёоны ялгаатай асуудалд анхаарал хандуулж, судалж, хөгжлийн шинэ шаардлагад нийцүүлэн хариу арга хэмжээ авах стратегийг байнга сайжруулах хэрэгтэй байна.

Ном зүй

Хятад хэлээр

- [1] 特日格乐.基于概念隐喻视角的蒙古语五畜熟语研究[D]. 内蒙古:内蒙古大学, 2022.
- [2] 斯钦朝克图.蒙古语五畜名称与草原文化[C]//第六届草原文化研讨会论文集. 2009:123-152.
- [3] 谢景连.论蒙古族五畜游牧在草原沙化治理中的价值——以毛乌素沙地乌审召镇为个案[J].北方民族大学学报(哲学社会科学版), 2013(3):80-85.
- [4] 汪明.兽医大词典.第二版.中国农业出版社.2013
- [5] 汉典 (zdic.net)

Монгол хэлээр

- [6] П.Доржсүрэн, Ц.Сугар, Б.Нарангэрэл Д.Оргил нарын, Адууны халдварт өвчин, 2023 УБ
- [7] Монгол хэлний их тайлбар толь
- [8] Мал эмнэлгийн түүхэн товчоон: I боть, Монгол Улсын мал эмнэлгийн алба, 2023 УБ
- [9] Петер Ж.Фернандез, Виллиам Р.Вайт, Амьтны хил дамжин халдварладаг өвчнүүдийн атлас, USDA, 2010
- [10] Ж.Эрдэнэбаатар Бактериар үүсгэгддэг халдварт өвчин, Улаанбаатар хот, 2009

Цахим эх сурвалж

- [11] <https://legalinfo.mn/mn> (эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем) (PDF) БНХАУ-д адууны мах экспортлох. Available from: https://www.researchgate.net/publication/344427909_BNHAU-d_aduuny_mah_eksportloh [accessed Apr 30 2025].